

1.01
Prejeto 14. 3. 2008

UDK 338.1(497.4)"199"

Aleksander Lorenčič*

Prva leta gospodarske tranzicije v Sloveniji

IZVLEČEK

Razprava obravnava začetke gospodarske tranzicije v Sloveniji, ki je potekala v znamenju prehoda iz zaprtega plansko-tržnega v odprto socialno-tržno gospodarstvo. Avtor opredeli pojem tranzicije in predstavi krizo v osemdesetih letih, ki je vodila v tranzicijo. Osrednjo pozornost nameni formalnemu začetku tranzicije in poti v gospodarsko samostojnost. Izpostavljeni so trije najpomembnejši procesi gospodarske tranzicije: makroekonomska stabilizacija, privatizacija in prestrukturiranje. Gospodarska tranzicija predstavlja pomemben del razvoja mlade slovenske države in si vsekakor zasluži poglobljeno zgodovinsko raziskavo.

Ključne besede: Slovenija, gospodarska tranzicija, makroekonomska stabilizacija, privatizacija, prestrukturiranje

ABSTRACT

THE FIRST YEARS OF ECONOMIC TRANSITION IN SLOVENIA

The following article focuses on the beginnings of the economic transition in Slovenia, characterised by the change from a closed and planned central economy into an open social market economy. The author defines the term "transition" and presents the crisis in the 1980s which led to it. He focuses on the formal beginning of the transition and the path towards economic independence. The three central processes of the economic transition are underlined: macroeconomic stabilisation, privatisation and restructuring. Economic transition represents an important part of the development of the young Slovenian state and by all means deserves an in-depth historical research.

Key words: economic transition, macroeconomic stabilisation, privatisation, restructuring

* Univ. dipl. zgodovinar, mladi raziskovalec, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana Kongresni trg 1; e-mail: aleksander.lorencic@inz.si

Opredelitev pojma tranzicija

Tranzicija je po svoji vsebini predvsem skupek korenitih institucionalnih sprememb, njen začetek pa je na simbolni ravni pomenil padec berlinskega zidu. Politični mejnik v vsaki posamezni državi so bile prve demokratične volitve.¹ Prve demokratične volitve, ki jih štejemo za formalni začetek tranzicije, so bile v Sloveniji spomladi leta 1990. Demokratično izpeljane volitve so označevale prehod iz enopartijskega političnega sistema v demokratični večstrankarski sistem. Ko pa govorimo o gospodarski tranziciji, imamo v mislih prehod iz zaprtega centralno-planskega v odprto socialno-tržno gospodarstvo.² Na področju gospodarstva so se strukturni premiki v Sloveniji zgodili že konec osemdesetih let, kar je omogočila sprejeta zakonodaja na zvezni ravni (Zakon o podjetjih,³ Obrtni zakon,⁴ Zakon o prometu in razpolaganju z družbenim kapitalom⁵). Ta zakonodaja je omogočila ustanavljanje zasebnih podjetij, privatizacijo obstoječih podjetij ter sprožila dva procesa, in sicer nastajanje malih ter drobljenje velikih podjetij. Ekonomisti so na začetku devetdesetih let menili, da bi morale demokratične vlade v tranzicijskih državah čim hitreje pripraviti program reform, ki bi zajel vsa ključna področja hkrati, se pravi makroekonomsko stabilizacijo, liberalizacijo zunanje in notranje trgovine in privatizacijo. Tak program bi bilo potem treba izpeljati v najkrajšem možnem času tudi. Takšnih programov so se prijela slikovita poimenovanja, denimo zdravljenje s šokom oziroma "shock-therapy" ali veliki pok oziroma "big-bang". Kot bolj nevtralni sta se pojavili tudi poimenovanja "vseobsežni" oziroma "celoviti" ali ortodoksni program.⁶ Nenaden zlom socializma je zahteval hiter odgovor na vprašanje, kako je mogoče izvesti prehod v kapitalistični sistem brez večjih socialnih pretresov. Pravih odgovorov ni bilo. Prehod iz socialističnega v kapitalistično gospodarstvo se je tako začel brez jasne slike dejanskega gospodarskega stanja, brez okvirov novega gospodarskega sistema in brez ustreznih ekonomskih in socialnih rešitev problemov, ki bi nastali v obdobju prehoda. Novim, največkrat neizkušenim vladam z romantičnimi pričakovanji so na pomoč priskočile mednarodne finančne institucije in svetovalci, ki so o državah, ki so jim svetovali, v resnici vedeli bore malo. Poleg tega so bili, tako kot mnogi domači politiki, tudi mnogi tuji strokovnjaki ideološko zaslepljeni in politično motivirani. Temeljni cilj jim je bila dokončna odprava socializma in obstoječih institucij namesto postopnega ustvarjanja posamezni državi ustreznega gospodarskega sistema in povečanje gospodarskega blagostanja za celotno družbo in ne samo za del nje.⁷ Treba je poudariti, in to je v nadaljevanju podrobneje opisano, da se je slovenska politika vseeno odločila za vodenje politike postopnosti in pragmatičnosti ter da se je izogibala raznim političnim pretresom in morebitnim krizam.

1 Janez Šušteršič: Politično gospodarski cikli v socialističnih državah in tranzicija: doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta, Ljubljana 1999 (dalje Šušteršič, Politično gospodarski cikli), str. 44-66.

2 Herman W. Hoen: The transformation of economic systems in central Europe, Studies in comparative economic systems, Northampton, 1998, str. 1.

3 Uradni list SFRJ, št. 77, 31. 12. 1988.

4 Uradni list SRS, št. 35, 14. 10. 1988.

5 Uradni list SFRJ, št. 84, 22. 12. 1989.

6 Šušteršič: Politično gospodarski cikli, str. 44-66.

7 Jože Mencinger: Deset let pozneje. Tranzicija - uspeh, polom ali nekaj vmes?. V: GG, št. 317, 2000/6, Ekonomski inštitut pravne fakultete (dalje Mencinger, Deset let pozneje), str. 25-42.

Osemdeseta leta - na poti v tranzicijo

Po smrti Josipa Broza-Tita so prišle na plan vse slabosti jugoslovanskega političnega in gospodarskega sistema. Beseda kriza se sicer vse do srede osemdesetih let ni uporabljala. Do preobrata je prišlo leta 1985, ko je hrvaški ekonomist Branko Horvat v svoji knjigi *Jugoslovansko društvo u krizi* napisal, da je "politični sistem postal glavna ovira gospodarskega in družbenega razvoja". Med glavnimi vzroki gospodarske krize sta bila primanjkljaj v trgovinski in plačilni bilanci in hitro naraščajoče zunanje zadolževanje. Vse jugoslovanske vlade v osemdesetih letih so se neuspešno spopadale z reševanjem krize. Tudi zadnji poskus Anteja Markovića se je končal neuspešno. Slovenskemu političnemu vrhu je v drugi polovici osemdesetih let postalo jasno, da so razvojne možnosti slovenskega in jugoslovanskega gospodarstva brez prihodnosti. Septembra 1989 je slovenska skupščina sprejela dopolnila k slovenski ustavi, med katerimi je bila tudi zahteva po ekonomski suverenosti Slovenije.⁸

Da so bila osemdeseta leta tista, v katerih se je zgodil miselni preobrat in so ljudje začeli verjeti in delati za vrednote, ki odlikujejo zahodni svet, je menil tudi dr. Janez Drnovšek:⁹ "Mislim, da smo vsi začeli razmišljati o tem v osemdesetih letih. Vsaj jaz sem takrat, ko je postalo vse bolj očitno, da zaostajamo, o tem veliko razmišljal. Vsa osemdeseta leta je jugoslovanska država stagnirala, predvsem na ekonomskem področju. Očitno je postajalo, da so potrebne spremembe, demokratične vrednote so postajale vse pomembnejše. Šlo je za prebujenje, ne le v Sloveniji, temveč v celotni srednji in vzhodni Evropi. V Sloveniji je težnjam po spremembah v precejšnji meri botrovalo zaostajanje, brezperspektivnost, ki sta jo prejšnji režim in prejšnja država kazala zlasti v zadnjem desetletju. Očitno je bilo, da ni izhoda."¹⁰

Pomlad leta 1990 - formalni začetek tranzicije in pot v gospodarsko samostojnost

Na prvih strankarskih volitvah v Sloveniji aprila 1990 je zmagal Demos, ki se je pred tem opredelil za samostojno in gospodarsko neodvisno Slovenijo. Z imenovanjem Demosove vlade maja 1990 se je začel proces dejanskega trganja slovenskega gospodarstva od jugoslovanskega, ki je potem trajal do decembra 1991. Ta proces je dr. Jože Prinčič razdelil v tri obdobja. Prvo obdobje je trajalo od maja do decembra 1990. V tem času vlada Lojzeta Peterleta gospodarskim vprašanjem ni namenila posebne pozornosti, ni jih opredelila kot prednostne, ni izdelala podrobnega gospodarskega programa, niti ni sprejela ukrepov za večjo samostojnost slovenskega gospodarstva. Drugo in najpomembnejše obdobje izstopanja slovenskega gospodarstva iz jugoslovanskega sistema je trajalo od decembra 1990 do 25. junija 1991. V tem času je Slovenija vpeljala lasten sistem neposrednih davkov, se tako fiskalno izločila iz Jugoslavije in odstopila od sanacije bančnega sistema na zvezni ravni. V večji meri se je izločila tudi iz zveznega pravnega sistema. Vpeljala

⁸ Jože Prinčič in Neven Borak: *Iz reforme v reformo. Slovensko gospodarstvo 1970-1991*, Ljubljana 2006, (dalje Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*), str. 437-594.

⁹ Predsednik Predsedstva SFRJ (15. 5. 1989-15. 5. 1990), dolgoletni predsednik vlade RS ter predsednik RS (2002-2007).

¹⁰ Jože Možina: "Politika postane manj pomembna". Pogovor z Janezom Drnovškom. V: *Revija Ampak*, št. 4, april 2003, str. 26-30.

je fleksibilni tečaj dinarja in oblikovala začasen "kvazidevizni trg". Ustanovljen je bil projektni svet, ki naj bi pospešil priprave na osamosvojitve. Do 25. junija 1991 je slovenska skupščina sprejela predpise, ki so na novo urejali bančno področje, kreditno poslovanje s tujino in carinsko službo, ter obvestila zvezno skupščino, da bo začela formalni postopek za razdružitev. Tretje in zadnje obdobje se je začelo 26. junija 1991. Junija 1991 so se začeli trgati tudi gospodarski stiki z jugoslovanskimi republikami in tujino, kar je otežilo preskrbo z reprodukcijskim materialom, zmanjšalo devizni priliv in zaustavilo proizvodnjo. Z Brionsko deklaracijo se je Slovenija za tri mesece odpovedala izvajanju Deklaracije o neodvisnosti.¹¹ Septembra 1991 je Aleksander Bajt napisal članek s pomenljivim naslovom "Zdaj bi pa že bi čas, da se kaj stori za gospodarstvo!". Bil je namreč mnenja, da se bodo vse proizvodne, denarne in podobne težave pripisovale samo osamosvojitvi Slovenije, čeprav bodo v resnici posledica nedomišljenosti ekonomske politike.¹² Slovenska vlada je začela resno razmišljati o vpeljavi vzporednega denarja že proti koncu leta 1990.¹³ Končno se je to uresničilo po koncu moratorija, to je 7. oktobra 1991, ko je slovenska skupščina sprejela Zakon o denarni enoti Republike Slovenije. Z njim se je tako končala sedemdeset let stara dinarska navezanost Slovenije na Jugoslavijo. Slovenija je dobila svojo denarno enoto, tolar in stotine. Vpeljava slovenskega denarja je dokončno spremenila jugoslovanske trge v tuje. S tem se je spremenilo razmerje med vlado in Banko Slovenije, slednja je postala državna banka, ki je odgovarjala le skupščini, njena glavna naloga pa je postala skrb za trdnost valute.¹⁴ To, da je Slovenija dobila lastno valuto in sprejela ukrepe za gospodarsko osamosvojitve, pa seveda še ni pomenilo, da bo slovensko gospodarstvo kar napredovalo. Izjemno pomembno vlogo je predstavljalo navezovanje gospodarskih stikov s tujino, kar pa je bilo institucionalno povezano s priznanjem Slovenije. To se je ob koncu oziroma v začetku leta 1992 tudi zgodilo.

Vredno je omeniti citat, ki so ga zapisali v Gospodarskih gibanjih ob koncu leta 1991, in sicer da "vse le ni tako črno, ni pa gotovo, da vlada ve, kaj počne".¹⁵

Pomen prehoda v nov gospodarski sistem in prednosti Slovenije v primerjavi z drugimi postsocialističnimi državami na prehodu

"Dvojno" tranzicijo - iz socialističnega v tržno gospodarstvo in iz regionalnega v nacionalno gospodarstvo - so spremljali prehod iz industrijskega v storitveno gospodarstvo ter propadanje velikih in nastajanje manjših podjetij. Najprej sta razpadla skupni jugoslovanski trg in Zveza komunistov Jugoslavije kot edina dovoljena politična stranka, nato pa še Jugoslavija kot država.¹⁶ Slovenijo je, kot že rečeno, izguba trgov zelo prizadela. Zadnji in najmočnejši udarec, ki je prizadel

¹¹ Prinčič, Borak, Iz reforme v reformo, str. 594-613.

¹² Aleksander Bajt: Zdaj bi pa že bil čas, da se kaj stori za gospodarstvo! V: Naši razgledi, let. 40, št. 17, 13. 9. 1991, Ekonomski inštitut pravne fakultete, Ljubljana, str. 478-479.

¹³ Neven Borak: Denarne reforme. Ljubljana 1998, str. 245-252.

¹⁴ Andrej Pančur: Uvedba slovenske denarne enote. V: Slovenska novejša zgodovina 2, Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848-1992. Ljubljana 2005, str. 1362-1363.

¹⁵ Gospodarska gibanja, št. 223, 1991/12, Ekonomski inštitut pravne fakultete, Ljubljana, str. 5-22.

¹⁶ Urad za makroekonomske analize in razvoj (dalje UMAR), Delovni zvezek, št. 3, Ljubljana 1999.

slovensko gospodarstvo, je povzročilo oženje nekdanjega jugoslovanskega notranjega trga. Ta udarec je bil tretji v vrsti izgub - prva dva sta bila povezana z razpadom SEV (Svet za evropsko vzajemnost) in zalivsko vojno.¹⁷

Odločitev za samostojno in neodvisno državo je na ekonomskem področju omogočila, da je Slovenija prevzela v svoje roke ekonomsko politiko in s tem odgovornost za lastni gospodarski razvoj. Ekonomska dogajanja so potekala po značilnem transformacijskem vzorcu - najprej prevladujoče negativne posledice uvajanja tržnih reform, kasneje pozitivni učinki makroekonomske stabilizacije, prestrukturiranja in reform na mikroekonomski ravni.¹⁸ Omenjene spremembe so pomenile spremembe gospodarskega prostora, prevladujočega koordinacijskega mehanizma in družbenih odnosov. Spremenile so tudi poglede na vlogo socialne politike, zakonov trga in politično ideologijo.¹⁹ Prehajanje v tržno in nacionalno gospodarstvo po letu 1990 je torej sprožalo globoke strukturne spremembe. Zelo pomembna novost za slovensko gospodarstvo je bila preusmeritev od trga nekdanje Jugoslavije na trge cenovno in kakovostno zahtevnejših držav.²⁰ Za majhno narodno gospodarstvo, ki se je odcepilo od velikega matičnega trga, je bila usmeritev na zunanji trg edina pot za stabilno gospodarsko rast in razvoj.²¹ V letih 1992 in 1993 so najpomembnejši razlogi za skrb Slovenije glede gospodarstva in države odpadli. Dve temeljni strateški negotovosti, ki sta vplivali na državo in gospodarstvo, sta odpadli. Do konca leta 1992 je Slovenijo priznalo že sto držav, postala je tudi članica OZN (Organizacije združenih narodov) in njenih specializiranih organizacij. Konec leta 1992 je postala članica Evropske banke za obnovo in razvoj, v začetku leta 1993 članica Mednarodnega denarnega sklada, Svetovne banke in Mednarodne finančne korporacije, leta 1994 članica GATT-a (General Agreement on Tariffs and Trade), julija 1995 pa še članica WTO (World Trade Organization). Slovenija je bila tako pripeta z varnostnimi pasovi na Zahod in s tem tudi zavarovana pred vojno, ki je potekala v delih nekdanje Jugoslavije.²² Julija 1995 je začel veljati sporazum z državami EFTA (European Free Trade Association) in januarja 1996 se je Slovenija pridružila še Srednjeevropskemu sporazumu o prosti trgovini CEFTA.²³

Treba pa je poudariti, da je imela Slovenija pri vzpostavljanju normalnega tržnega gospodarstva v primerjavi z drugimi socialističnimi (tako vzhodnoevropskimi kot tudi gospodarstvi v bivših jugoslovanskih republikah) gospodarstvi kar nekaj prednosti. Slovenija je bila kot del nekdanje komunistične Jugoslavije najbogatejša in do Zahoda najbolj odprta socialistična republika.²⁴ Gospodarstvo je imelo mnoge tržne institucije, oblikovanje cen proizvodov in deloma tudi proizvodnih dejavnikov je bilo bolj ali manj tržno, gospodarsko odločanje je bilo razpršeno ipd. Tudi tehnološko zaostajanje jugoslovanskega gospodarstva za tržnimi

¹⁷ Neven Borak: Spočetje ekonomske samostojnosti. Ljubljana 1992 (dalje Borak: Spočetje ekonomske samostojnosti).

¹⁸ UMAR, Delovni zvezek, št. 3, letnik VIII, Ljubljana 1999, str. 5.

¹⁹ Neven Borak: Slovenske transformacije: kontinuiteta v spremembah. V: Gospodarske krize in Slovenci, Ljubljana 1999.

²⁰ UMAR, Delovni zvezek, št. 6, Ljubljana 1994, str. 2.

²¹ Franjo Štiblar: Strategija Slovenije v ekonomskih odnosih s tujino. V: Gospodarska gibanja, št. 242, 1993/9, str. 21-35.

²² Prinčič, Borak, Iz reforme v reformo, str. 619-620.

²³ Letno poročilo Banke Slovenije za leto 1997, Banka Slovenije.

²⁴ Bogomir Kovač: Obsojeni na uspeh? V: Mladina, 24. 6. 2006, št. 26, str. 34.

je bilo zaradi njegove večje odprtosti manjše kot zaostajanje drugih socialističnih gospodarstev. Prav tako je bilo v zunanjetrgovinski menjavi jugoslovansko gospodarstvo manj vezano na menjavo znotraj Vzhodne Evrope, kar je bilo ob razpadu vzhodnoevropskega trga zelo pomembno. V Sloveniji pa so bile vse našteje prednosti pred vzhodnoevropskimi državami še izrazitejše kot v drugih delih Jugoslavije. V drugo vrsto prednosti, ki jih je Slovenija imela pri prehodu v tržno gospodarstvo, so sodili velikostna struktura industrije, geografska razpršenost ter z njo povezana socialna stabilnost slovenske družbe, manjše število usodno napačnih investicijskih odločitev in manjša prevlada politike nad gospodarstvom. Kot je v prvi polovici leta 1991 zapisal dr. Jože Mencinger, priznani slovenski ekonomist, podpredsednik vlade ter odgovoren za gospodarstvo v Demosovi vladi, pa je bilo negotovo, ali bo znala Slovenija te prednosti in možnosti, ki jih je za uspešen prehod v tržno gospodarstvo imela, izkoristiti.²⁵

Postopnost in pragmatičnost - pametna odločitev!

Kar precej strokovnjakov je menilo, da bi bila optimalna strategija v času tranzicije postopno in počasno izvajanje sprememb oziroma gradualistični pristop.²⁶ Takšen pristop je bil značilen za Slovenijo. Kot gradualizem je bila namreč poimenovana tudi ekonomska politika, ki je služila Drnovškovim vladam pri usmerjanju gospodarskega razvoja Slovenije.²⁷

Položaj Slovenije na začetku tranzicije je bil specifičen, zato sta bila začetek in potek njene tranzicije drugačna kot v drugih nekdanjih socialističnih gospodarstvih. Kot sem že omenil, sta bili temeljni značilnosti slovenske tranzicije postopnost v spreminjanju gospodarskega sistema in pragmatičnost gospodarske politike. "Izogibanje političnim pretresom in zavračanje tujih nasvetov je bilo gospodarsko koristno," je zapisal dr. Jože Mencinger.²⁸ O postopnosti pa je zapisal: "Gradualizem je temelj razvoja vsake normalne razvite države. Revolucionarne spremembe sistemov so redke; zgodijo se enkrat ali dvakrat v stoletju in povzročijo veliko "kolateralne" škode. Mislim, da se je pri nas za gradualizem v ekonomski obliki v letu 1991 zavestno odločil le takratni Svet Banke Slovenije; najboljši izraz tega je bila vpeljava upravljanega drsečega tečaja in prizadevanja za preprečevanje realne apreciacije tolarja. Gradualizem si je Slovenija lahko privoščila zaradi samoupravljanja in družbene lastnine, ki sta omogočala decentralizirano odločanje, in stopnje razvitosti, ki jo je dosegla pred tranzicijo. Zdaj spet več sodelujem na raznih ekonomskih konferencah v tujini; večina ekonomistov z vzhoda in zahoda je občudovalcev slovenske gospodarske politike ob osamosvojitvi in po njej."²⁹ Tudi ekonomist in minister za ekonomske odnose in razvoj v letih 1993-1995, Davorin Kračun, je menil, da je imel proces slovenske tranzicije več elementov gradualizma kot šok terapije. Kot drugo značilnost pa je izpostavil dejstvo, da je Slovenija dopuščala relativno visoko inflacijo v veliko večji meri, kot je bilo to sprejemljivo za druge države, ki so bile na poti v EU.

²⁵ Jože Mencinger: Makroekonomske dileme Republike Slovenije. V: Gospodarska gibanja, št. 217, 1991, str. 25-35.

²⁶ Šušteršič, Politično gospodarski cikli, str. 44-66.

²⁷ Slavko Vizovišek: Gradualizem odhaja? V: Večer, 30. 5. 2005, str. 2.

²⁸ Mencinger, Deset let pozneje, str. 25-42.

²⁹ Intervju z dr. Jožetom Mencingerjem. V: Mladina, 10. 11. 2006, št. 46, str. 36-40.

Z današnjega gledišča sta bili po njegovem mnenju obe značilnosti, tako gradualizem kot dopuščanje inflacije, primerni. Politične razmere, kot so bile razpad Jugoslavije in vojne, so namreč zahtevale previdnost in bile zadosten argument za izogibanje nepotrebnih šokov. Treba pa je poudariti, da so določeni primeri odstopali od gradualističnih značilnostih in da ni šlo brez hitrih sprememb. V mislih imamo monetarno reformo in liberalizacijo uvoza.³⁰

Slovenija se je torej odločila za postopnost sistemske preobrazbe namesto za šok terapijo, kot so ji svetovale nekatere mednarodne institucije in posamezni eksperti. Ravno postopnost pa je omogočila mehkejši gospodarski prehod. Dolgoletni generalni sekretar Združenja Managment dr. Jože Krašovec je zapisal: "Sama zahtevnost tranzicije v komaj osamosvojeni državi je že v prvih letih "zamenjala" okrog tretjino vodilnih ljudi v slovenskih družbenih firmah, pozneje pa še proces privatizacije. Kljub temu se je pod okriljem Slovenske ljudske stranke še leta 1994 na lepem pojavil alternativni gospodarski program za samostojno Slovenijo, ki je terjal prelom s "kontinuiteto" na vodilnih mestih v gospodarstvu in veliko managersko čistko. Primerjave z vrsto drugih tranzicijskih držav kažejo, da so ob bolj radikalni sistemski, institucionalni in kadrovske preobrazbi utrpeli večjo škodo kot Slovenija."³¹

V drugi polovici leta 1992 je slovenska vlada politiko preživetja dopolnila in se ob makroekonomskih stabilizacijskih problemih odločno lotila prestrukturiranja podjetij in bank, kar je imelo daljnosežne posledice.³² Po mnenju ekonomista dr. Bogomirja Kovača sta bila ključna dva upravljavka vzvoda slovenske tranzicije. Na eni strani je bila to politično-ekonomska vloga Banke Slovenije, na drugi pa menedžerska vodstva pri obvladovanju kriznega menedžmenta in podjetniških sprememb. Banka Slovenije (BS) je postala ključni element makroekonomske stabilizacije. Tržni socializem s samoupravnim ustrojem podjetij pa je ustvaril potrebno poslovno kulturo, ki je menedžmentu omogočila uspešno prestrukturiranje slovenskih podjetij. Prevladal je menedžerski in ne lastniški način upravljanja podjetij.³³

Makroekonomska stabilizacija

Makroekonomska stabilizacija je bila ena od treh najpomembnejših procesov gospodarske tranzicije. Ostala dva sta privatizacija ter prestrukturiranje. To so trije najpomembnejši procesi, ki so potekali v času tranzicije in izjemno pomembno je bilo, da se jih je država lotila na pravi način. Makroekonomska politika je ob razmeroma omejenih možnosti ubrala pot postopnega stabiliziranja gospodarstva. Predstavljala je splet blago restriktivne denarne politike ob ohranitvi drsečega tečaja tolarja glede na denarno ponudbo, ki jo je uravnavala centralna banka (BS je odigrala odločilno vlogo pri makroekonomski stabilizaciji), relativno nevtralne fiskalne politike in dokaj popustljive dohodkovne politike. Tržno gospodarstvo, odprtost ekonomije v svet in makroekonomska stabilnost so bili skupna osnova ekonomske politike.³⁴ Makroekonomski stabilizaciji je bila posvečena posebna pozor-

³⁰ Davorin Kračun: Tranzicija, stabilizacija i ekonomski rast: iskustvo Slovenije. V: Ekonomski pregled, god. 56, br. 3/4, 2005, str. 145-162.

³¹ Tone Krašovec: Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji. Ljubljana 2001, (dalje Krašovec, Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji) str. 18-19.

³² Prinčič, Borak, Iz reforme v reformo, str. 625-631.

³³ Bogomir Kovač: Obsojeni na uspeh? V: Mladina, 24. 6. 2006, št. 26, str. 34.

³⁴ Krašovec, Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji, str. 25.

nost in verjetno je ravno tu smiselno iskati razloge, da je Slovenija prva med tranzicijskimi gospodarstvi prešla obdobje transformacijske krize. V Sloveniji je obdobju recesije že sredi leta 1993 sledilo obdobje transformacijskega okrevanja.

Transformacijska recesija (1990-1993)

Po štirih zaporednih letih zmanjševanja gospodarske aktivnosti je leta 1991 slovensko gospodarstvo zašlo v pravo depresijo. Družbeni proizvod se je po ocenah zmanjšal za 12 odstotkov (bruto domači proizvod za 15 odstotkov). Splošni gospodarski položaj je bil leta 1992 še vedno depresiven, vendar so se v nekaterih gospodarskih dejavnostih kazala znamenja izboljšanja. Razpadanje Jugoslavije, vojna razdejanja in vzpostavljanje novih nacionalnih ekonomij so drastično zmanjšali menjavo med bivšimi jugoslovanskimi republikami in delovali kot dejavnik gospodarske depresije. Izvoz Slovenije v nekdanje jugoslovanske republike, ki so v prejšnjih letih pomenile približno 25 odstotkov celotnega izvoza, se je v zadnjem četrtletju 1991 znižal na slabih 10 odstotkov, uvoz pa s približno 20 na dobrih 10 odstotkov vsega uvoza. Leta 1992 se je zapiranje trgov še nadaljevalo. Strukturne reforme in zakonske podlage za prehod v tržno gospodarstvo so od leta 1991 do srede leta 1992 prišle na pol poti. Izvedena je bila fiskalna reforma, postavljen je bil bančni in devizni sistem, skoraj je bila končana privatizacija stanovanj, sprejeti zakoni za denacionalizacijo in privatizacijo zadrug, sprejeta je bila zakonodaja, ki je urejala delovanje družbenih dejavnosti in vanje vpeljevala pluralnost lastnine, upravljanja in financiranja. Na vrsti področij so bile odstranjene omejitve v delovanju tržnega mehanizma. Liberaliziral se je sistem ekonomskih odnosov s tujino, predvsem z ukinitvijo količinskih uvoznih omejitev in s postopnim zmanjševanjem carinske zaščite. Kljub gospodarski krizi in nedokončani izvedbi strukturnih reform je treba reči, da so se učinki do tedaj tržno usmerjenih ukrepov že odražali v spremembah gospodarske strukture, ki se je vedno bolj oddaljevala od tipične strukture socialističnega gospodarstva. Najbolj vidni strukturni premiki, ki so se kazali, so bili naraščanje števila in ekonomskega pomena majhnih in srednjih podjetij, podjetij v zasebni lasti (tudi tujih investitorjev) ter krepitev storitvenega sektorja.³⁵

Potek gospodarskih dogajanj v Sloveniji so leta 1992 pretežno krojile posledice nenehnega krčenja prodajnih trgov in sočasnega vzpostavljanja makroekonomske stabilnosti. Posledice prvega izraža 7,5-odstotni padec bruto domačega proizvoda in približno 11-odstotna povprečna stopnja brezposelnosti, drugega pa znižanje inflacije z 247 odstotkov decembra 1991 na nekaj več kot 90 odstotkov decembra 1992 ter porast deviznih rezerv od 365 milijonov dolarjev konec leta 1991 na vsaj 1,3 milijarde dolarjev ob izteku leta 1992.³⁶ Nekateri pomembni gospodarski dosežki v zadnjem četrtletju leta 1992 so kazali prve znake izboljšanja. Ker pa je gospodarstvo šele vstopalo v ključno obdobje prehoda v moderno tržno gospodarstvo, to seveda ni mogel biti razlog za veselje. Posebej zato, ker so bistvene ekonomsko-politične vrzeli vse bolj zijale.³⁷ Ob koncu leta 1992 je dr. Jože Mencinger o delu Drnovškove vlade zapisal: "Vlada ima kaj malo opraviti pri znižanju inflacije, nič pri zaustavljanju proizvodnje in tudi ne pri presežku izvoza."

³⁵ UMAR, Delovni zvezek, št. 2, Ljubljana 1992, str. 3-8.

³⁶ UMAR, Delovni zvezek, št. 9, Ljubljana 1992, str. 1-3.

³⁷ Gospodarska gibanja, št. 234, 1992/12, Ljubljana, str. 25-43.

Menil je še, da "za večino tistega, kar se je v minulih osmih mesecih v gospodarstvu dogajalo, torej gospodarska politika Drnovškove vlade ni ne kriva ne zasluzna". Mencinger se je dotaknil še privatizacijskega zakona, s katerim se po njegovem mnenju ni šlo ponašati, ter menil, da ga je sprejel "povsem nepričakovano povsem nepredvidljiv parlament".³⁸

Transformacijsko okrevanje (1993-1995)

Po začetni fazi prehoda v socialno tržno ekonomijo, za katero je bilo v Sloveniji značilno upadanje gospodarske rasti in življenjskega standarda prebivalstva, hitro zniževanje investicij ter zaposlenosti in še precejšnja makroekonomska nestabilnost, je slovensko gospodarstvo nato prešlo v obdobje transformacijskega okrevanja. Za to obdobje, ki se je začelo leta 1993, sta bila značilna intenzivno prestrukturiranje v proizvodnji in potrošnji (primarni in končni delitvi) ter dinamična gospodarska rast. Bruto domači proizvod je leta 1993 porasel za 1,9 odstotka, leta 1994 za 4,9 odstotka in leta 1995 za nadaljnjih 3,5 odstotka. Gospodarska moč je dosegla predosamosvojitveno raven. Tudi gospodarska gibanja v letu 1994 so potrjevala prehod v gospodarsko rast. Pozitivni trendi v industrijski proizvodnji so se nadaljevali. Njena letna rast je znašala 6,5 odstotka. Prav tako je leta 1994 prišlo do oživljanja gradbeništva, ki je dolgo časa nazadovalo. Nadaljevala se je rast v tržnih storitvah. Prvič po dveh letih je prišlo do povečanja tudi v kmetijski proizvodnji. Bruto domači proizvod se je v tem letu povečal približno za 5 odstotkov.³⁹

Tabela 1: Osnovni makroekonomski kazalniki razvoja Slovenije 1990-1995

	Leto	Realna letna stopnja rasti BDP v %	Povprečna letna stopnja inflacije v %	Povprečna letna stopnja registrirane brezposelnosti v %	Realna letna stopnja rasti izvoza v %	Realna letna stopnja rasti uvoza v %
Obdobje recesije	1990	2,6	549,7	4,7	14,2	38,2
	1991	8,9	117,7	8,2	-15,6	-12,8
	1992	5,5	201,3	11,5	-24,2	-25,1
Obdobje okrevanja	1993	2,8	32,3	14,4	-5,8	16,8
	1994	5,3	19,8	14,4	4,0	2,4
	1995	4,1	12,6	13,9	6,5	7,5

Viri: Statistični urad Slovenije (SURS), Urad za makroekonomske analize in razvoj (UMAR), Banka Slovenije (BS).

Začetek gospodarskega oživljanja sredi leta 1993 je bil povezan s krepitvijo celotnega povpraševanja. Omogočilo pa ga je dejstvo, da je Slovenija v ekonomskem smislu do tedaj dokončala eno od faz transformacije, in sicer iz regionalnega v nacionalno gospodarstvo. Poleg tega so se splošne gospodarske razmere v letu 1993 po burnih dogodkih v prejšnjih dveh letih umirile, zaustavilo se je, sicer na nizki ravni, krčenje tradicionalnih trgov v državah bivše Jugoslavije in nadaljevala živahna rast izvoza v druge države. Dosežena stopnja makroekonomske stabilnosti je dovo-

³⁸ Jože Mencinger: Plesala je eno polletje. V: Gospodarski vestnik, 17. 12. 1992, št. 50, str. 4-5.

³⁹ UMAR, Delovni zvezek, št. 10, Ljubljana 1994, str. 2-5.

ljevala prehod od strogo restriktivne k bolj nevtralni monetarni politiki, povečalo se je tudi zaupanje v domačo valuto in finančne institucije.

Ob tem, da je bilo gospodarstvo globoko pod točko polne zaposlenosti in da so bila inflacijska pričakovanja že precej umirjena, se je porast povpraševanja lahko prelil neposredno v povečanje proizvodnje.⁴⁰ Gospodarska rast je leta 1995 znašala 4,8 odstotka, kar je bilo nekoliko manj od načrtovane in manj od tiste iz leta 1994. leta, ko je znašala 5,3 odstotka. Ne glede na rahlo pojemanje domače gospodarske konjunkturo v leta 1995 je bilo to že tretje zaporedno leto pozitivne gospodarske rasti ob sočasnem uspešnem zmanjševanju inflacije. Težišče ekonomske politike leta 1995 je bilo na nadaljnjem zniževanju in stabiliziranju nominalnih ekonomskih procesov. V letu dni od decembra 1994 do decembra 1995 so cene na drobno porasle za 8,6 odstotka (v primerjavi z 18,3 odstotka leta 1994). Cene življenjskih stroškov so porasle za 9 odstotkov, cene proizvajalcev v industriji pa za 7,9 odstotka. S tem je Slovenija leta 1995 imela najmanjšo inflacijo po letu 1976.⁴¹ Vlada se je s proračunskim memorandumom za leto 1995 obvezala voditi uravnovešeno ekonomsko politiko s ciljem bistveno znižati inflacijsko stopnjo, povečati produktivnost, povečati zaposlenost, zmanjšati delež javno-finančnih odhodkov in prihodkov v bruto domačem proizvodu ter doseči rast bruto plač v okvirih produktivnosti dela.⁴²

Slovenija je med prvimi je prešla obdobje transformacijske depresije, ki je bila značilna za tranzicijska gospodarstva na začetku devetdesetih let, saj se je okrevanje gospodarske rasti z oživitvijo domačega povpraševanja pojavilo že sredi leta 1993. Razmeroma hitro je presegla predtranzicijsko raven gospodarske aktivnosti - raven predtranzicijske razvitosti iz leta 1990 v letu 1996, leta 1998 pa tudi raven iz leta 1987, ko se je kriza v okviru takratne Jugoslavije začela kazati v upadanju bruto domačega proizvoda.⁴³

Privatizacija

Privatizacija naj bi bila urejen in zakonit prenos lastninskih upravičenj od "ljudstva" - države in drugih javnih institucij na osebe civilnega prava - posameznike in družbe. Privatna lastnina naj bi izboljšala gospodarsko učinkovitost, zagotovila pravičnost pri razdelitvi bogastva in blaginje ter služila za odpravo enopartijskega sistema. Dejansko se je pretvorba prejšnje lastninske ureditve v ureditev, ki je ustrezala mehanizmu tržnega gospodarstva in ki naj bi dosegla zastavljene gospodarske, socialne in politične cilje, pokazala za največji problem tranzicije. Zakonsko je privatizacija gospodarstva potekala v nekaj korakih. Najprej, jeseni 1991, sta bila sprejeta zakona o privatizaciji stanovanj⁴⁴ in denacionalizaciji.⁴⁵ Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij (ZLPP)⁴⁶ pa je bil sprejet šele novembra 1992. Daleč največ težav je vlada imela ravno pri sprejemanju zakona o privatizaciji

⁴⁰ UMAR, Delovni zvezek, št. 6, Ljubljana 1994, str. 2.

⁴¹ Letno poročilo Banke Slovenije za leto 1995, Banka Slovenije.

⁴² UMAR, Delovni zvezek, št. 6, Ljubljana 1995, str. 2-4.

⁴³ Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2002/2003. Človekov razvoj in zdravje. Urad za makroekonomske analize in razvoj, 9. 5. 2003, Ljubljana, str. 12-32.

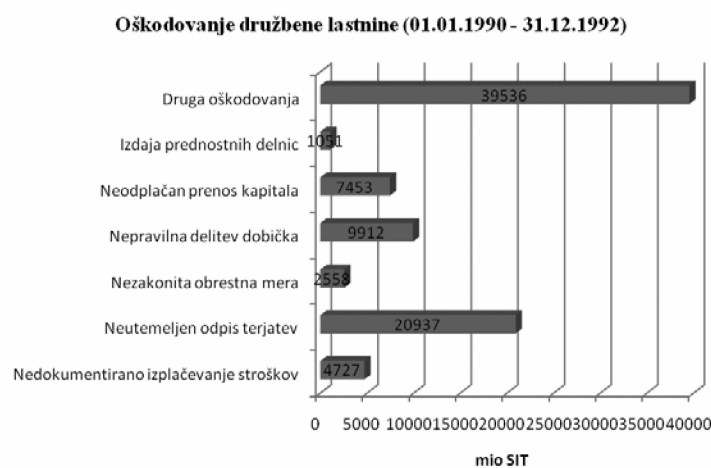
⁴⁴ Uradni list RS, št. 18, 11. 10. 1991.

⁴⁵ Uradni list RS, št. 27, 29. 11. 1991.

⁴⁶ Uradni list RS, št. 55, 12. 11. 1992.

podjetij.⁴⁷ V koaliciji je prišlo do spopada dveh povsem različnih gospodarsko-političnih konceptov, ki sta jih na zunaj posebejela dr. Jože Mencinger ter ameriški ekonomist dr. Jeffrey Sachs. V sporu teh dveh različnih konceptov je prva stran dajala prednost postopnemu preoblikovanju gospodarske ureditve, druga stran pa je predlagala hiter skok v kapitalizem.⁴⁸ Na koncu je pri privatizaciji po številnih kompromisih in dopolnilih zakona prevladal neke vrste vmesni model med Mencingerjevim in Sachsovim. Deloma tudi zato, ker Sachsove zamisli o enkratni, ne pa postopni izvedbi privatizaciji ni bilo mogoče realno uresničiti in ker se procesa osamosvajanja ni dalo izvesti po zamišljenem idealnem modelu.⁴⁹ Predsednik skupščine Republike Slovenije v letih 1990-1992 in ena vodilnih osebnosti slovenskega osamosvojitvenega procesa dr. France Bučar je o privatizacijskem procesu dejal: "Politika enostavno ni bila kos tem procesom /.../ Bogataši niso padli z neba /.../ Politika ni naredila ničesar, da bi intervenirala s svojimi ukrepi, da do tega ne bi prihajalo." Dejal je še, da je najlažje obtoževati in kriviti nekoga in govoriti, kako je kdo kradel družbeno lastnino. Dejstvo po njegovem je, da ne politika in ne stroka nista bili kos nastalemu položaju in so nekateri pač to izkoristili.⁵⁰

Graf 1: Oškodovanje družbene lastnine, ugotovljeno v postopkih revizije lastninskega preoblikovanja za obdobje od 1. 1. 1990 do 31. 12. 1992, po stanju na dan 31. 7. 2004 (klasifikacija je narejena, kot predvideva drugi odstavek 48. člena ZLPP⁵¹)

Vir: Zadnje poročilo o delu Agencije za revidiranje na dan 31. 07. 2004, str. 8-9.

V času od leta 1990 do sprejema ZLPP konec leta 1992 so se mnoga podjetja statusno preoblikovala, dokapitalizirala ali reorganizirala na podlagi takratne jugoslovanske zakonodaje, in ker v tem času država še ni imela docela vzpostavljenega

⁴⁷ Zdenko Čepič: Privatizacija gospodarstva. V: Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848-1992. Ljubljana 2005, (dalje Čepič, Privatizacija gospodarstva), str. 1304-1306.

⁴⁸ Podrobneje v Prinčič, Borak, Iz reforme v reformo, str. 594-613.

⁴⁹ Božo Repe: Slovenci v osemdesetih letih. Ljubljana 2001, str. 76-80.

⁵⁰ Izjava dr. Franceta Bučarja. V: Informativna oddaja Omizje (Ko se decembra zgosti čas ...), TVS 1, 26. 12. 2007. Oglad možen na internetni strani: http://www.rtvoslo.si/modload.php?&c_mod=rtvododaje&op=web&cfunc=read&c_id=175... (8. 1. 2008).

⁵¹ Uradni list RS, št. 55, 20. 11. 1992, 48. člen, str. 3123.

instituta nadzora nad statusnimi in premoženjsko-kapitalskimi spremembami podjetij, ki so imela družbeni kapital, je seveda obstajala velika možnost zlorab. V tem obdobju je tako lahko prihajalo do tako imenovane "divje privatizacije".⁵²

V obdobju od 1. 1. 1990 do 31. 12. 1992 je prišlo po podatkih Agencije za revidiranje, ki je bila ustanovljena leta 1995 na podlagi Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o Agenciji RS za plačilni promet, nadziranje in informiranje,⁵³ do oškodovanja družbene lastnine v vrednosti 86174 milijonov slovenskih tolarjev. Sama številka nam seveda pove izredno malo. S pomočjo izračuna oziroma revalorizacije denarnega zneska⁵⁴ pa pridemo do izredno zanimive vsote. Vrednost zgoraj omenjenega revaloriziranega zneska na dan 2. 10. 2008 znaša 1.238.454.581,87 EUR. Pri izračunu se upošteva gibanje indeksov cen v obravnavanem obdobju, ki so bili merilo inflacije. Znesek je visok, posebej če predpostavimo, da vsa oškodovanja in kazniva dejanja niso bila odkrita. Naj samo informativno dodamo, da je proračun Republike Slovenije za leto 1992⁵⁵ znašal dobrih 174 milijard slovenskih tolarjev oziroma dobrih 728 milijonov evrov (preračunano po tečaju 239,640). Oškodovanje v obdobju 1990-1992 je torej proračun Republike Slovenije krepko preseгло. Vsekakor si je majhen del prebivalstva v tem obdobju zelo opomogel. Največja oškodovanja so bila posledica neutemeljenega odpisa terjatev, nepravilne delitve dobička ter neodplačanega prenosa kapitala.⁵⁶ Da bi se tovrstne zlorabe preprečevale, sta bili decembra 1990 ustanovljeni dve državni ustanovi, ki bi naj nadzorovali in urejali izvajanje procesa privatizacije in prestrukturiranja. Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo je spremljala in nadzirala proces, pripravljala navodila in potrjevala privatizacijske programe. Sklad Republike Slovenije za razvoj je prestrukturiral podjetja. Postal je tudi lastnik podjetij, lahko se je pogajal in podpisoval prodajne pogodbe. Preden je bila sprejeta privatizacijska zakonodaja, je Sklad za razvoj tudi prejemal izkupiček od prodaj in ga vlagal naprej. Privatizacije, ki so bile izvedene pred sprejemom ZLPP, so se izvajale po jugoslovanskih zakonih. Ti zakoni so dajali delavskim svetom in upravi podjetij možnost, da se privatizirajo ali pa ne. V tem okviru aktiven pristop k privatizaciji ni bil mogoč in nobena državna ustanova ni mogla zahtevati, da se določeno podjetje privatizira. ZLPP je Skupščina Republike Slovenije sprejela šele 12. 11. 1992 po več kot dveletnem usklajevanju, po številnih razpravah na strokovnih, političnih, teoretičnih in drugih ravneh.⁵⁷ ZLPP je predvidel sedem metod, kako bi se naj podjetja lastninsko preoblikovala, ter združeval elemente dveh različnih pristopov, in sicer decentraliziran pristop, pri katerem je večina pobud in odločitev prihajala iz podjetij, ter množično privatizacijo dela delnic podjetij, tako da se jih je razdelilo državljanom v zameno za certifikate.⁵⁸

⁵² Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij, Poročilo o delu Agencije RS za prestrukturiranje in privatizacijo, Agencija RS za prestrukturiranje in privatizacijo, Ljubljana 1999, str. 100.

⁵³ Uradni list RS, št. 58, 13. 10. 1995.

⁵⁴ Izračun preverljiv na strani: http://www.stat.si/indikatorji_preracun_reval.asp (02.10.2008).

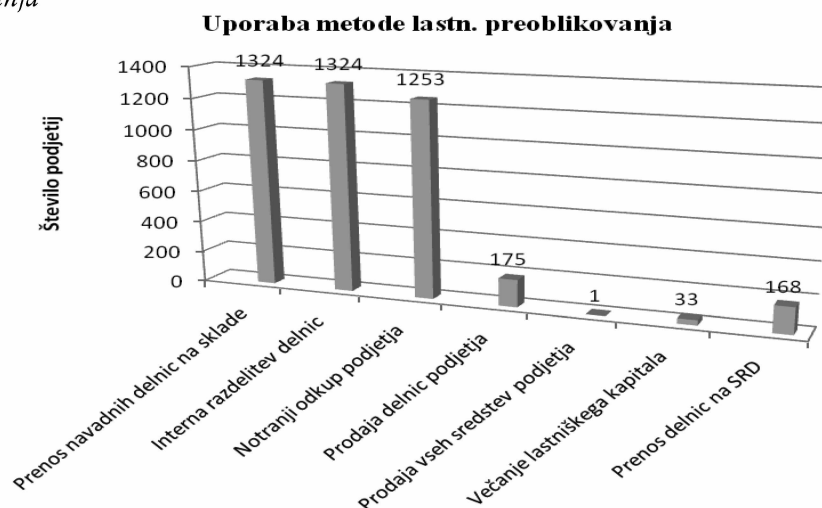
⁵⁵ Zakon o proračunu RS za leto 1992. Uradni list RS, št. 16, 31.03.1992.

⁵⁶ Zadnje poročilo o delu Agencije za revidiranje na dan 31. 7. 2004, <http://www.arlpp.gov.si/aktualno.htm>, 27. 2. 2008.

⁵⁷ Rado Bohinc: Ureditev privatizacije po veljavni slovenski zakonodaji. V: Privatizacija na Slovenskem. Ljubljana 1993, str. 7.

⁵⁸ Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo. Poročilo o lastninskem preoblikovanju slovenskih podjetij, Ljubljana 1997, str. 14-27.

Graf 2: Število podjetij, ki so uporabila posamezno metodo lastninskega preoblikovanja

Vir: Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij, Poročilo o delu Agencije RS za prestrukturiranje in privatizacijo, Agencija RS za prestrukturiranje in privatizacijo, Ljubljana 1999, str. 13.

Iz grafa 2 je razvidno, da je bilo praktično uporabljenih pet metod lastninskega preoblikovanja, kajti le eno podjetje se je odločilo za metodo prodaje vseh sredstev, pa še to tega ni izvedlo. Število vseh podjetij je bilo 1371 in ta so se najpogosteje odločala za prenos delnic na sklade, interno razdelitev ter notranji odkup. Prenos delnic na sklade je bila obvezna metoda zakona o ZLPP, vendar približno 3% podjetij ni preneslo svojih delnic na sklade, ker so izkoristila kupnino namesto delnic. Nadalje je bilo nekaj podjetij, ki so se lastninila po Zakonu o zadrukah,⁵⁹ po katerem prav tako niso izvedla obveznega prenosa delnic na sklade in so jih prenesla le v primeru, ko niso izkoristila lastninjenja 40-odstotnega kapitala z javno prodajo delnic. Metodi interne razdelitve in notranjega odkupa sta bili uporabljene pri večini podjetij. Metodo interne razdelitve je uporabilo 96,57 odstotka podjetij, metodo notranjega odkupa pa 91,39 odstotka podjetij. Ti dve metodi sta bili najpogosteje izbrani zato, ker so bili upravičenci interne razdelitve in notranjega odkupa delnice lahko kupili s 50-odstotnim popustom in so se s tem sočasno izognili vstopu zunanjih lastnikov.⁶⁰

Procesa lastninjenja in privatizacije sta potekala razmeroma počasi. Preden je bil sprejet ZLPP, je večinoma šlo za reorganizacijo podjetij v družbeni lasti in delne privatizacije s prodajo dela sredstev ali delnic. Dejansko pa so taki posli predstavljali prve korake pri celoviti privatizaciji velikih podjetij.⁶¹ Do 7. 11. 1994 je Agenciji Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo oddalo programe preoblikovanja 700 podjetij, to je bilo 52 odstotkov vseh zavezancev za preoblikovanje po zakonu. Osnovni kapital teh podjetij je predstavljal 57 odstot-

⁵⁹ Uradni list RS, št. 13, 20. 3. 1992.

⁶⁰ Lastninsko preoblikovanje podjetij, Poročilo o delu Agencije RS za prestrukturiranje in privatizacijo, Agencija RS za prestrukturiranje in privatizacijo, Ljubljana 1999, str. 88 in 138.

⁶¹ Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo. Poročilo o lastninskem preoblikovanju podjetij, Ljubljana 1997, str. 10-11.

kov celotnega osnovnega kapitala zavezancev po zakonu. Nedokončano lastnjenje je pomenilo odlaganje pomembnih poslovnih in razvojnih odločitev v podjetjih in je povečevalo vlogo države v družbenih podjetjih nad zeleno in potrebno raven.⁶²

Vsekakor drži, da sta privatna lastnina in tržno gospodarstvo temelja stabilne politične demokracije, vendar pa je politična in gospodarska elita privatizacijo razumela predvsem kot priložnost za hitro povečanje svoje politične legitimnosti in bogastva. Tako je bila "prava" privatizacija le takšna, katere rezultat je bila njim ustrezna prerazdelitev bogastva in moči.⁶³ Miran Potrč, član vseh dosedanjih sklicev Državnega zbora Republike Slovenije in dolgoletni delegat republiške skupščine, je o tem, kako je Slovenija spreminjala družbeno lastnino v privatno, dejal: "Spreminjali smo jo po koščkih, tako da je obstajala možnost na relativno poceni način priti do pomembnega dela kapitala v podjetju in ta denar ni v žepu, v denarnicah - je v delnicah."⁶⁴

Prestrukturiranje

Prestrukturiranja nasploh ni mogoče ločiti od procesov privatizacije in še manj od procesov makroekonomske stabilizacije, ki sta posredno vplivali tako na strukturo gospodarstva kot tudi na spreminjanje povezav med ekonomskimi agregati. Žal pa se je prestrukturiranje večkrat spremenilo v področja za eksperimentiranje s povsem nepotrebnimi finančnimi institucijami na eni in z usodami tisočih zaposlenih na drugi strani.

Prestrukturiranje v Sloveniji je bilo postopno, razpršeno in največkrat brez pomoči države. Posebno v prvem razdobju je bil velik del prestrukturiranja kar odpuščanje in upokojevanje z občasnimi, praviloma neuspešnimi posegi države. Podobno prestrukturiranje, a v manjšem obsegu, se je nadaljevalo tudi kasneje, ko je Slovenija že dosegla dno transformacijske krize.⁶⁵ Proces prestrukturiranja slovenskega gospodarstva je bil spodbujen že ob koncu osemdesetih let, toda v resnici so nove gospodarske razmere nastale šele z osamosvojitvijo slovenske države na začetku devetdesetih let.⁶⁶ Opazna je bila predvsem sprememba v lastninski strukturi slovenskega gospodarstva, in to skoraj izključno na račun novonastalih podjetij.⁶⁷ Zmanjšanje proizvodnje, izjemno nizka izkoriščenost proizvodnih zmogljivosti in delovne sile, povečanje stalnih stroškov po proizvodu in ogromne izgube, ki so veliko število podjetij privedle v stečajne razmere, so zahtevali hitre ukrepe. Da ne bi prišlo do plaza stečajev, je Vlada Republike Slovenije leta 1991 sprejela sklep o moratoriju na stečaje, ki je sicer preprečil verižno propadanje podjetij, toda

⁶² UMAR, Delovni zvezek, št. 10, Ljubljana 1994, str. 25-27.

⁶³ Mencinger, Deset let pozneje, str. 25-42.

⁶⁴ Izjava Mirana Potrča. V: Informativna oddaja Omizje (Ko se decembra zgosti čas ...), TVS 1, 26. 12. 2007. Oglede možen na internetni strani: http://www.rtvlo.si/modload.php?&c_mod=rtvodddaje&op=web&func=read&c_id=175... (8. 1. 2008).

⁶⁵ Mencinger, Deset let pozneje, str. 39.

⁶⁶ Maks Tajnikar: Prestrukturiranje realnega sektorja v slovenskem gospodarstvu v devetdesetih letih. V: Prehod in prestrukturiranje slovenskega gospodarstva, 1. letna konferenca Znanstvene sekcije Zveze ekonomistov Slovenije, Zveza ekonomistov Slovenije. Ljubljana 1997, (dalje Tajnikar, Prestrukturiranje realnega sektorja v slovenskem gospodarstvu v devetdesetih letih), str. 48-70.

⁶⁷ UMAR, Delovni zvezek, št. 2, 1992, str. 26-29.

hkrati je skoraj za dve leti ustavil tudi korenite procese prestrukturiranja podjetij. Šele z odpravo tega moratorija so bila podjetja prisiljena iskati dolgoročnejshe rešitve, primerne mednarodni konkurenci. Tudi gospodarska politika je s tem morala začeti iskati ustrezne rešitve.⁶⁸ Leta 1991 so izgube podjetij znašale 31 milijard tolarjev oziroma skoraj 9 odstotkov bruto domačega proizvoda. Od tega je kar 24 milijard odpadlo na prvih sto podjetij.⁶⁹ Odgovor na aktualne probleme je bil zasnovan sredi leta 1992, ko je prva vlada dr. Janeza Drnovška sprejela dokument "Zasnova ekonomske politike", v katerem je napovedala aktivnejši odnos do nastalih razmer. Dokument je predvidel tudi pripravo načrta posegov v podjetja, ki so iz različnih naslovov prejemale proračunski denar, pripravo načrta reprogramiranja in zmanjševanja dolgov podjetij, tudi tistih, nastalih v letih 1990-1991 z neplačevanjem prispevkov in davkov, in načrta prenašanja določenih obveznosti na državo oziroma državni dolg. Glede na državne ustanove, ki so bile vključene v preoblikovanje, lahko dejansko razlikujemo med štirimi skupinami podjetij. V prvi skupini so bila podjetja, ki so postala državna last in jih je država prek ministrstev neposredno prestrukturirala. To so bila podjetja gospodarske infrastrukture, železarne in del naftnega gospodarstva. V drugi skupini so bila podjetja, največ jih je bilo iz industrije, ki so postala last Sklada Republike Slovenije za razvoj. V tretji skupini so bila podjetja, katerih dolgove bankam je prevzela Agencija Republike Slovenije za sanacijo bank in hranilnic. Četrto skupino pa so sestavljala podjetja, ki so preoblikovanje praviloma izvajala samostojno, vendar ob državni podpori in ponekod tudi ob aktivni vlogi bank upnic. Na bančnem področju so bile tri banke, na katere je odpadlo skoraj 70 odstotkov vseh slabih naložb bank, vključene v individualne programe sanacije. To so bile Ljubljanska banka, d. d., Kreditna banka Maribor, d. d., in Kreditna banka Nova Gorica, d. d., ki so bile s tem podržavljene in sanirane z emisijo državnega dolga. Osnovna instrumenta prestrukturiranja podjetij in bank sta postala državni dolg in državna poročila.⁷⁰

Ob spremembi družbeno-ekonomskega sistema je prišlo do preobrazbe gospodarske strukture. Spremembe v gospodarski strukturi so bile razvidne v strukturi dodane vrednosti po dejavnostih (v ospredje je stopal storitveni sektor), lastninski strukturi (državna, mešana in zasebna lastnina; število zasebnih podjetij se je na začetku devetdesetih let drastično povečalo) ter velikostni strukturi (povečanje števila malih podjetij).⁷¹

Zaradi stalnih strankarskih političnih sumničenj in obtoževanj o oškodovanju družbenega premoženja, ob aktivističnem delovanju raznih parlamentarnih preiskovalni komisij in ob dolgoletnih revizijah lastninskih postopkov v firmah, sta procesa privatizacije in prestrukturiranja marsikje potekala počasneje, kot bi lahko, oziroma ostala celo nedokončana. "Masovna razdelitvena privatizacija družbenih podjetij preko mehanizma pooblaščenih investicijskih družb in premoženjska luknja sta na eni strani oškodovali del prebivalstva v vlogi lastninskih upravičencev v pooblaščenih investicijskih družbah. Predvsem pa je bila ob njih in ob sodelovanju državnih skladov oblikovana taka lastninska struktura v gospodarskih družbah, ki

⁶⁸ Tajnikar, Prestrukturiranje realnega sektorja v slovenskem gospodarstvu v devetdesetih letih.

⁶⁹ Borak, Spočetje ekonomske samostojnosti.

⁷⁰ Prinčič, Borak, Iz reforme v reformo, str. 625-631.

⁷¹ UMAR, Delovni zvezek, št. 2, 1992.

ni mogla zagotoviti pričakovane pozitivne vloge v gospodarskem razvoju. Tako je bilo tudi prestrukturiranje podjetij ob neustreznih lastniških sestavah prepočasno. Neredko so podjetjem škodovali tudi zapleteni denacionalizacijski postopki. Ponekod je bila razsodno in koristno, drugod pa po nepotrebnem odlagana tudi privatizacija obsežnega državnega premoženja. Vse to je onemogočilo izrabo dela razvojnega potenciala slovenskega gospodarstva za bolj prodorno napredovanje," je zapisal dr. Tone Krašovec. Eno od težav je predstavljalo tudi dejstvo, da politične stranke niso zmogle slediti strokovno utemeljenim strateškim usmeritvam in niso bile usposobljene za doseganje soglasja vsaj v bistvenih strateških ciljnih razvoja slovenskega gospodarstva. Politika ni nudila trdne opore strateškim usmeritvam gospodarskih družb in podjetij. Vstop Slovenije v EU je bil edini skupni strateški cilj, do katerega so se zmogle dokopati oblastne in opozicijske strukture. To je bila tudi težnja pretežnega dela slovenskega gospodarstva.⁷²

Aleksander Lorenčič

THE FIRST YEARS OF ECONOMIC TRANSITION IN SLOVENIA

S u m m a r y

The first democratic elections in April 1990 won by Demos which argued for the independent and economically autonomous Slovenia, represented the formal beginning of transition in Slovenia. With the appointment of the Demos government in May 1990, the process of actual separation of the Slovenian economy from the Yugoslav economy began and lasted until December 1991. In 1991 Slovenian economy found itself in actual depression. Inflation was extremely high, while industrial production, domestic product and commercial exchange dwindled severely. This depression also continued in 1992. However, the transformation recovery followed the period of recession as soon as in the middle of 1993. Thus Slovenia was one of the first countries to overcome the period of transformation depression, characteristic of transition economies in the beginning of the 1990s. The Bank of Slovenia had a decisive role in the process of macroeconomic stabilisation. Definitely, according to the opinion of numerous analysts, the economic policy (labelled "gradualism"), supporting the governments of Janez Drnovšek in the steering of Slovenia's economic development, contributed the most to the successfulness of Slovenian economic transition. Gradualism and pragmatism were characteristic of this policy. This was especially important in the processes of privatisation and restructuring. Besides macroeconomic stabilisation, these were certainly the most important processes of economic transition, and it was very important for the state to reach sound and deliberate decisions in regard to these processes. It would be very hard to say that all of the state's decisions were correct and optimum, but that is also understandable. Processes like transition do not take place often and there are no guidelines for it which would ensure perfect and ideal results. But, in comparison to other transitional economies, Slovenia was among the first to overcome the period of transformation depression, and this fact in itself testifies to the role of the state during the time of transition.

⁷² Krašovec, Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji, str. 34-39.